

א בקרבן מרא יי ית  
עמא ויה ארעא: ג  
וארעא ויה עדיא  
וריקניא וזיטכא על אפי  
זהומא ורזחא מן קרמ יי  
מזעמא על אפי מלא: ג  
ואמר יי ליה גהורא ויה  
גהורא: יי ויהא יי ית  
גהורא ארו עם ואפרייל יי



# פנינו תר-גום יונתנו

פרשת נח

חידושים ופנינים  
בפרשנות המקרא  
מתרגום יונתן מן עזיאל

הרב מאיר שמרד

**פניני תרגום יונתן  
הרב מאיר שפריר זצ"ל**

מחבר הספר  
"משמעות האותיות"



כל הזכויות שמורות  
בכל ענייני הגיליון ניתן לפנות:

05832-628-54  
0686762@gmail.com

לקבלת הגיליון במייל:  
0686762@gmail.com

נשמח לקבל הארות והערות



**קטת**  
עימוד ועיצוב

☎ 050-412-452-4  
✉ Kesetgraf@gmail.com



# נידוני הפרשה בתרגום יונתן

- ד. וַיַּעַשׂ חֲשׁוֹךְ ♦ האם יתכן שמכת חושך היתה רק ביום ולא בלילה?.....
- ה. כִּי בַיּוֹם רָאִתָּךְ פְּנֵי תַּעֲזוֹת ♦ בגין מה רצה פרעה להמית את משה? ומדוע רק כעת איים עליו שיעשה זאת?.....
- ו. מַבְכּוֹר פְּרִיעָה ♦ מיהו 'בכור פרעה היושב על כסאו'?.....
- ז. רֹאשׁוֹן הוּא לָכֶם לְחַדְשֵׁי הַשָּׁנָה ♦ אופן חישוב התקופות לפי מנין החודשים.....
- ח. וְאִם יַעֲנֹט הַבַּיִת מֵהוֹיֹת עֲשֵׂיהָ ♦ כמה אנשים צריכים לכל הפחות להימנות על קרבן פסח?.....
- ט. וְהָיָה לָכֶם לְעֹשֶׂיֶרֶת ♦ מדוע פסח מצרים הוצרך לביקור של ד' ימים?.....
- י. וְלָקַחוּ עִן הַדָּם וְנָתְנוּ עַל שְׁתֵּי הַעֲזוֹזוֹת וְעַל הַמִּשְׁקוֹף ♦ הדם על המשקוף הוא אות לבני ישראל? למצרים? או למשחית?.....
- יא. וַעֲצוֹת עַל מְרִירִים יֵאָכְלוּ ♦ מדוע נאמר מרורים בלשון רבים?.....
- יב. וְאֵכְלֹתֶם אֹתוֹ בְּחַפְזוֹ ♦ מדוע הפסח נאכל בצורה זו?.....
- יג. וְהִבִּיתִי כָל בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם ♦ מי בפועל הכה את בכורי מצרים ה' או מלאך משחית?.....
- יד. וַיִּבְגְּל אֱלֹהֵי מִצְרַיִם אֶעֱשֶׂה שְׁפָטִים ♦ איזה שפטים נעשו באלהי מצרים?.....
- טו. וְהָיָה הַדָּם לָכֶם לְאֹת עַל הַבָּתִּים ♦ איזה דם לקחו בני ישראל ונתנו על המשקוף?.....
- טז. עַד בְּכוֹר הַשְּׁבִי אֲשֶׁר בְּבֵית הַבּוֹר ♦ מיהו בכור השבי ומדוע נענש? ומה התחדש בבכור השבי יתר על בכור השפחה שנאמר לעיל?.....
- טז. וַיִּקְרָא לְעֹשֶׂה וְלֹאֲהָרָן ♦ כיצד קרא פרעה למשה ואהרן?.....
- יז. סַפְתָּהָ ♦ האם זה שם מקום או שם שניתן עפ"י המאורע שבו?.....
- יח. עֶרֶב רֵב ♦ כמה היה מספרם?.....
- יט. וַיֵּאָפוּ אֶת הַבֶּצֶק אֲשֶׁר הוֹצִיאוּ מִצְרַיִם ♦ מצה שנאפתה בחום הבא מפתחו של גהנם - כשרה. לד ליל שְׁעָרִים ♦ מאימתי ועד מתי נועד לילה זה לגאולה?.....
- לה. ....

תוכן עניינים דיגיטלי

מעבר לעמוד המבוקש

באמצעות לחיצה על השורה המקשרת

## פרשת בא

**וַיִּמַשׁ חֹשֶׁךְ • האם יתכן שמכת חושך היתה רק ביום ולא בלילה?  
(שמות י, כא) וַיֹּאמֶר יְיָ אֶל מֹשֶׁה נִטָּה יָדְךָ עַל הַשָּׁמַיִם וַיְהִי חֹשֶׁךְ  
עַל אֶרֶץ מִצְרָיִם וַיִּמַשׁ חֹשֶׁךְ:**

### מהו 'וימש חושך'?

פסוק זה אמור על חשכת ג' הימים הראשונים של מכת חושך. ונחלקו המפרשים במשמעות הלשון 'וימש חושך', וממחלוקת זו מסתעפים חידושים רבים בפרטי מכת חושך וכדלהלן.

רש"י פירש 'וימש' מלשון 'אמיש' - יוסיף להחשיך, שביום יהיה חושך יותר מחשכת לילה, ובלילה יהיה חשוך עוד יותר מחשכת היום. פירוש נוסף הביא רש"י מהמדרש אגדה, ש'וימש' מלשון 'ממש' - שהחושך יהיה עבה וכפול ומכופל עד שיהיה בו ממש. וכך גם פירש האב"ע, והוסיף (בפסוק כב) שמציאות זו של חושך שיש בו ממשות מתרחשת לעיתים בים האוקיינוס: "והנה בים אוקיינוס יבא חושך עב שלא יוכל אדם להפריש בין יום ובין לילה ויעמוד זה לפעמים חמשה ימים ואני הייתי שם פעמים רבות". והסכים עמו הרמב"ן<sup>1</sup>.

1. הנה ידועה מחלוקת הקדמונים אם חושך הוא בריאה בפני עצמה, או שהוא רק העדר אור. למחלוקת זו יש השלכות על מכת חושך, דהרמב"ן ביאר את שיטתו כאן, על פי מה שסבור (שמות ד, יא בשם הרמב"ם במורה נבוכים) שחושך הוא אפיסת והעדר האור, ומטעם זה ביאר שבמכת חושך היה חושך מיוחד שאינו רק העדר אור, אלא בריאה חיובית של חושך ומטעם זה היה עבה עד שניתן למישוש. וכ"כ הספורנו כאן, שבכל לילה החושך הוא העדר אור, ואילו במכת חושך היה החושך דבר ממשי, וכלשונו: "יש בו גם אור שאינו יכול לקבל את האור לרוב עוביו".

מאידך הגר"א סבור שהחושך הוא בריאה בפני עצמה, ולדבריו שינוי הטבע שהיה במכת חושך הוא שהחושך גבר על האור: "וימש חושך - יש לומר דהנה האור בריה והחושך בריה, ולא כיש אומרים שהחושך העדר האור, דבאמת לא כן הוא רק בריה בפני עצמה אלא שנדחה מפני האור, כי כן שם הקב"ה בטבע הבריאה, ולפי זה כאן שינה הקב"ה את הטבע, שחושך ימש את האור ולא להיפך. (קול אליהו, בא)

מת"י להלן אין הכרע בענין זה, והוא עולה בקנה אחד עם ב' האפשרויות. אכן יש להוסיף שגם לדעת הנך ראשונים שהחושך בעלמא הוא העדר אור, וכך היה בג' ימים הראשונים של המכה. מ"מ אם הם מודו שבג'

הצד השווה בין דעות אלו שפירשו את 'וימש חושך' על **עוצמת החושך** שהיתה במכת חושך. אולם יש מהמפרשים שפירשו את 'וימש חושך' על **זמן תחילה המכה והימשכותה**, וכדלהלן:

## מתי התחילה המכה ביום או בלילה?

באונקלוס משמע שהמכה התחילה **אחרי שעלה עמוד השחר**. וכך פירש את 'ויהי חושך' על ארץ מצרים **וימש חושך** - "ויהי חושך על ארץ מצרים, בַּתַּר דִּיעָדִי קָבַל לִילָא", כלומר שיהיה חושך על ארץ מצרים **לאחר שתסור אפילת הלילה**. ומתרגם את 'וימש' מלשון 'ויסור'. והטעם שהמכה החלה רק לאחר שהאיר השחר, כתב הרא"ם כדי שלא יטעה פרעה לומר שהחושך הוא חושך טבעי של לילה, **אלא יהיה ברור שהאיר השחר** ואז הוכתה מצרים במכה של חושך.

מאיך הרשב"ם מפרש שהחושך של הלילה **המשיך ברציפות לזמן מרובה**, וזהו שנאמר 'וימש חושך' - שחושך של הלילה יאמש ויאפיל **זמן מרובה**, והשמש לא האירה עד שלשת ימים. מדבריו משמע **שהשמש כלל לא זרחה בזמן מכת חושך** ודלא כרוב המפרשים, ראה הערה<sup>2</sup>.

ימים האחרונים החושך שהיה לא היה רק העדר אור, אלא בריאה מיוחדת של חושך שעמה עשה הקב"ה את המופת של מכת חושך, וכן כתב השם משמואל: "והנה חושך יש בתרי גוונים, יש חושך שהוא העדר האור בלבד, יש חושך שהוא כמין ענן עב עד שיש בו ממש, ושניהם היו במצרים, שלשת הימים הראשונים לא ראו איש את אחיו, שהיה העדר האור בלבד, ועוד שלשה ימים שלא קמו איש מתחתיו שהיה בו ממש" (חנוכה תרע"ט).  
2. וכמו שהובא לעיל דעת האב"ע והרמב"ן כתבו שהיה זה איד (כמין ענן) שהחשיך חושך עבה, והמשיליו את זה לנעשה באוקינוס לעיתים, שודאי שם השמש זורחת אלא שמחמת החושך לא רואים זאת. וכ"כ רבנו בחיי שהשמש זרחה ואף הכוכבים אלא שלא יכלו לראותם מחמת המכה (עיי"ש שביאר כיצד השפיע המכה על הראות). וכן משמע גם בגר"א (קול אליהו, בא) שביאר שבמכת חושך היה שינוי מטבעו של עולם שהאור דוחה את החושך, **ואילו במכת חושך החושך דחה את האור**. הרי שסבור שהיה אור אלא שהחושך דחה אותו. וראה גם בכלי יקר (כאן) שפירש בדרך מחודשת שהחושך העבה שהיה למצרים נבע מכך שניטל החושך ממושבותיהם של בני ישראל וניתן למצרים ולכך לבני ישראל היה אור גם בלילה, ואף מדבריו למדנו שאכן זרחה השמש בזמן המכה.

ביאור מחודש כתב בספר 'עיני העדה' (לבעל ה'שבט מוסר' - פרשת בא צו.), לשיטת ר' יהודה שהקב"ה **נטל את מאור עיניהם של המצרים, ובעולם עצמו לא היה שינוי כלל**. לדבריו וודאי המאורות שימשו כדרכם. וראה ב'הכתב והקבלה' ביאור מחודש טפי ולדבריו החושך לא שלט כלל בעולם וגם לא הוכו המצרים בעיוורון אלא המכה היתה סמוך לעיניהם, וז"ל: "וימש חושך - ולא שהוכו בעוררן וסנורים, אלא עיניהם היו בריאות כמקודם, אלא שהפליא הקב"ה לעשות ושלח חשך מאוצר זעמו, וזה החשך פעל פעולת האפלה, כי המציא ענין מה סמוך לעיניהם שמנע מרשעים אורם, כי היה בו ממש ומונע מהם נצוצי האור, דומה לתכלול שעל עיני העיור. ומה שאמרו רבותינו דרך חידה, כמה היה אותו החשך עבה כדינו, הודיעונו בזה שהמאורות שמשו כדרכם, וכן לא אידים וקטורים החשיכו את הארץ, אבל שלח הקב"ה חשך וחשך עיני המצרים, וזה החשך היה בו מציאות וממשות". גם מדבריו למדנו שהמאורות שימשו כדרכם.

גם ת"י סבור ש'וימש חושך' מדבר על זמן בוא החושך, ובדבריו מבואר לכאורה פירוש חדש:

**וְאָמַר יְיָ לְמֹשֶׁה אָרְיִם יִתְּךָ עַל צִיַּת שְׂמִיָּא וְיִהְיֶה חֹשֶׁךָ עַל אֶרְעָא  
דְּמַצְרַיִם בְּקִרְצִיתָא, וְיַעֲדִי בְּקִדְמַתָּא חֹשֶׁךָ לַיְלִיא:  
[ואמר ה' למשה הרים את ידך על צד השמים, ויהיה חשך על ארץ מצרים  
בבקר, ויסוד, מקודם חשכת הלילה].**

ת"י מתרגם כאונקלוס ש'וימש' הוא משורש "מוש" - סור - ויסור חושך, ועל עיתוי הסרת החושך מוסיף ת"י כמה מילים הניתונות להתפרש בב' פנים: אפשרות א' - כאונקלוס, שיהיה חושך בבוקר, וטרם בא החושך, תסור חשכת הלילה<sup>3</sup>, ולפ"ז 'וימש חושך' אמור רק על שעת תחילת המכה<sup>4</sup>.

לפירוש זה יהיה קשה על ת"י מה שהקשה רש"י על אונקלוס, שסדר כתיבת המאורעות בפסוק אינו כסדר ההתרחשויות, שמתחילה נאמר שיהיה חושך ואח"כ (חוזר הפסוק לשלב המוקדם יותר) - שתסור חשכת הלילה.

אפשרות ב' - ש'וימש חשך' הוא תיאור על כל צורת המכה, שמכת חושך שימשה רק במשך היום, וסרה קודם בא הלילה. ולפירוש זה נמצא שהפסוק מסודר כסדר ההתרחשויות שראשית יהיה חושך ואח"כ יסור החושך, (ול"ק על ת"י קושיית רש"י הנ"ל על אונקלוס).

ב' אפשרויות אלו תלויות בתרגום המילה 'בקדמתא': האם 'מקודם', או 'בתחילה'. דאם התרגום הוא 'בתחילה' הרי שת"י פירש כאונקלוס: שיהיה חושך בבוקר, ויסור בתחילה - טרם בא החושך, חשכת הלילה. אך אם הפירוש הוא 'מקודם', יש להניח את הפסיק לאחר

כעין זה כתב גם בעל ה'תורה תמימה', וביסס את דבריו עפ"י מ'שמוא במדרשים שהחושך היה עבה כדינר, ולכאור' תמוה מה שייר' להתפס' שיעור ממשות בחושך. עוד תמוה שלפי רש"י וסייעתו נשתנו סדרי בראשית וכל המעל"ע היה לילה, והרי ה' הבטיח לנח לאחר המבול ש'יום ולילה לא ישבותו'. ולכן כתב: 'לולי דמסתפינא להמציא דבר חדש מאוד' היה מחדש שגם בעת המכה העולם נהג כמנהגו והשמש זרחה, אלא שהקב"ה חידש כמין תבלול על ידי עיניהם של המצרים, שהחשיך את עיניהם ולא ראו דבר, ועל כך אמרו במדרש שהיה התבלול הנ"ל עבה כדינר, ולא נשתנו סדרי העולם כלל. ועיין בהערות האדמו"ר מאודרוזוב על התו"ת (מהדורת ת"א) מה שתמה עליי.

3. ואף שת"י כבר כתב שהמכה היתה 'בקרציתא' - בבוקר, מ"מ נוסף ב'וימש חשך' שלא נימא שהמכה הגיעה בזמן הבוקר, אלא ראשית כל סר חושך הלילה. ודלא כרשב"ם שהמכה המשיכה ברציפות.

4. בפרט זה אונקלוס הוא יחידאה, כי גם רש"י והמפרשים פירשו לדרכם את 'וימש חושך' על עוצמת החשיכה שהיא מצורת המכה - ולא רק על זמן חלות המכה.

מילה זו: "ויסור, מקודם חשכת הלילה", ומשמעותו שהמכה תחול בבוקר, ותסור לפני שיבוא חשכת הלילה.

ממחלוקת רחבה זו של המפרשים בביאור 'וימש חושך', עולים כמה חילוקים בפרטי המכה ונביאם בקצרה:

## האם בג' הימים הראשונים היה חושך יותר מחושך רגיל?

כאמור רש"י כתב להדיא ש'וימש חושך' מלמדנו שחושך המכה היה יותר חשוך מחשכת הלילה, ובלילה עוד יותר חשוך מהיום. וכן לפירוש הנוסף ברש"י, וכן האב"ע והרמב"ן שפירשו שהחושך היה עב, וודאי סבורים שהיה יותר חשוך מחושך רגיל.

אך לת"י ואונקלוס אין הכרח לזה, ולהיפך יש מקום לדייק מדבריהם שהחושך היה כחשכת לילה, כי אם היה עבה יותר לא הוצרכו להפסקת האור בשביל לחוש בחשכתו.

ובפרט אם נבאר בת"י כאפשרות הב' הנ"ל, נמצא שוודאי החושך בג' ימים הראשונים לא היה יותר מחשכת הלילה.

## האם הועיל למצרים להדליק נרות?

לאב"ע והרמב"ן הנ"ל שפירשו שהחושך היה עבה, לא התאפשר להדליק נרות כבר בג' ימים הראשונים, וכמש"כ האב"ע: 'שהאש לא ידלק ולא הנר בחושך עבה', ודייק זאת מהפסוק 'לא ראו איש את אחיו' - ומשמע שלא ראו כלל, לא באור היום ולא באור הנרות. וכן כתב הרמב"ן (פסוק כג):

*כי על כן אמר 'נטה את ידך על השמים', להוריד משם חשכה גדולה  
נופלת עליהם. והיתה מכבה כל נר, כאשר בכל החפירות העמוקות  
ובכל מקומות החשך העצום לא יתקיים הנר, וכן העוברים בהרי חשך  
לא יעמד להם שם הנר ולא האש כלל, ועל כן לא ראו איש את אחיו  
ולא קמו איש מתחתיו, ואלמלא כן היו משתמשין בנרות. (ראה כע"ז  
בספורנו)*

אמנם לת"י ואונקלוס הנ"ל, אין כל הכרח שבג' ימים הראשונים לא הואיל להם אור הנרות, כי החושך היה כבכל לילה. וא"כ יפרשו את: 'לא ראו איש את אחיו' היינו באור היום, אך

לאור האבוקות יכלו לראות. ובפרט למשנ"ת בת"י שהחושך לא היה חושך גדול מכל לילה יכלו לראות באור הנרות על ידי אבוקות כמו בכל לילה.

כהבנת התרגומים בלשון 'וימש', וכאופן שתרגם אונקלוס מצינו במדרש<sup>5</sup>:

*וימש חשך - מלשון לא ימש עמוד הענן (שמות יג, כב) כלומר אחר שבא חושך הלילה, בא חושך מצרים ונתחברו חושך של לילה וחושך היום כאחד, וזה בלי התראה. (מדרש לקח טוב)*



**כִּי בַיּוֹם רְאִיתָ פְּנֵי תַּמּוּת • בגין מה רצה פרעה להמית את משה? ומדוע רק כעת איים עליו שיעשה זאת?**

**(שמות י, כח) וַיֹּאמֶר לוֹ פְּרַעֲה לֶךְ מֵעַלֵּי הַשְּׂמֹרֶה לֶךְ אֶל תֹּסֶף דְּאוֹת פְּנֵי כִּי בַיּוֹם רְאִיתָ פְּנֵי תַּמּוּת:**

מהי העילה שבגינה רצה פרעה להמית את משה, האם התחדשה כאן סיבה שלא היתה קיימת עד עכשיו?

וַאֲמַד לִיה פְּרַעֲה אֵיזֵל מְעִילֻזִי, אֵיזְדַּהֵר לֶךְ, לֹא תוֹסִיף לְמַחְמֵי סֶבֶר אֲפִי לְמַלְלָא קְדָמִי חֲדָא מִן מַלְיָא קְשִׁייתָא פְּאַלִּין, אַרוֹם בַּיּוֹמָא דְאַתְּ חִמֵּי סֶבֶר אֲפִי, יִתְקוֹף רוּגְזֵי בְּךָ, וְאַמְסוֹד יִתְךָ בְּיַד בְּנֵי נְשָׂא אֵילִין דְּהוּז תְּבַעִין נַפְשְׁךָ לְמִיֶּסֶב יִתָּה:

[ואמר לו פרעה לך מעלי, הזהר לך, לא תוסיף לראות סבר פני, לדבר לפני אחד מן הדברים הקשים האלה, כי ביום שתראה סבר פני, יחרה

5. ואולם ידוע שה"לקח טוב" מסתמך על התרגומים, ואין הוא מוחזק שמסתמך על חז"ל שאינו ידוע לנו, וא"כ יתכן שאין מקור זה משמש כהוכחה להבנת התרגומים.



## אפי בך, ואמסוד אותך בידי האנשים האלה שהיו מבקשים נפשך לקחת אותה].

ת"י מוסיף הרחבה חדשה (שלא מצאנו בחז"ל), שבידי פרעה היה איום נגד משה שעד עתה לא בא לידי שימוש. פרעה זכר היטב את משה מהימים שגדל אצלו בארמון ואת הנסיבות שגרמו לו לברוח. כעת כשהגיע פרעה לשיא הכבדת הלב, איים על משה שבידו לדאוג למותו בידי מבקשי נפשו **הם דתן ואבירם**<sup>6</sup> שרדפהו מחמת הריגת המצרי שהוטמן בחול. מדבר זה משה רבנו פחד, ומחמתו נס ממצרים ולא חזר עד שה' הבטיחו: "כי מתו כל האנשים המבקשים את נפשך".

כלומר פרעה לא רצה להרוג את משה בשל היותו שליח ה' להביא את המכות על מצרים, אלא רצה לעשות זאת כביכול בשם החוק. עילה זו היתה קיימת מתחילה אלא שלבו של פרעה לא היה מספיק כבד בשביל להשתמש בה.

את תשובת משה לפרעה מבאר ת"י בפסוק הבא: "כן דברת לא אוסיף עוד ראות פניך". ובת"י פירש את תשובתו: "טוב אמרת, **אני כאשר הייתי במדין, נאמר לי בנבואה מה' שהאנשים שרצו להרגני ירדו מנכסיהם והם חשובים כמתים**. (כלומר ואינני מפחד מהם). וכתגובה לאזהרת פרעה שלא יוסיף לראות פניו א"ל משה: "עד היום מה שפסקו כל המכות לא משום שהיה עליך רחמים, אלא מפני בקשתך הייתי מתפלל, והמכה היתה מתכלית ממך ובכן (לבקשתך) לא אוסיף לראות עוד פניך. (ולא תוכל להציל את בנך בכורך מהמכה. - הוספה של תרגום ירושלמי).



---

6. מבקשי נפשו אלו הם דתן ואבירם, כמבואר לעיל (ד, יט) "ויאמר ה' אל משה במדין לך שוב מצרימה, כי מתו כל האנשים המבקשים את נפשך. וברש"י שם: מי הם? דתן ואבירם, והלא חיים היו? אלא שירדו מנכסיהם והעני חשוב כמת. וכך מדויק מדברי ת"י בפסוק הבא (כט). ואכן צ"ב מדוע הוצרך פרעה לאיים שימסרנו לדתן ואבירם, הלא מבואר במדרש שמשה ניצל מחרב פרעה ממש, שכבר מסרו לקוסטינור ולא שלטה בו החרב (כמובא ברש"י לעיל שמות ב, טו), והיה לו לאיים בזה גופא שיהרגנו מכח פסק הדין שכבר נגזר עליו ביד המלכות. ויל"ע.

## מבְּכוֹר פְּרָעָה ♦ מיהו 'בכור פרעה היושב על כסאו'?

**(שימות יא, ה) וַיִּמָּוֶת כָּל בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבְּכוֹר פְּרָעָה הַיּוֹשֵׁב עַל כִּסְאוֹ עַד בְּכוֹר הַשְּׂפָחָה אֲשֶׁר אַחַר הַדְּחִים וְכָל בְּכוֹר בְּהֵמָה:**

**בפסוק משמע שפרעה עצמו היה בכור, ומשה הזהירו ש'בכור פרעה היושב על כסאו' הולך למות במכה הקרובה, מדוע לבסוף לא מת במכת בכורות?**

על שאלה זו מצאנו מדרשים ופירושים שונים בחז"ל:

א. אכן פרעה עצמו היה בכור, והקב"ה העמיד אותו כדי שיראה במפלתו בים סוף, ככתוב: "ואולם בעבור זאת העמדתך, בעבור הראתך את כוחי, ולמען ספר שמי בכל הארץ" (שמות ט, טו).?

ב. לשון הכתוב מבכור פרעה באה למעט את פרעה עצמו, כלומר מת כל בכור מלבד בכור פרעה, ומכאן למדנו שאכן פרעה היה בכור. (אור האפלה כת"י - מובא בתו"ש בס"ו כח).

ת"י מבאר באופ"א:

וַיִּמָּוֶת כָּל בְּכוֹרָא בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם, מִפִּיד בּוֹכְרָא דְפְרָעָה דְעֵתִיד  
 דְיִיטִיב עַל פּוֹדְסִיָּא מַלְכוּתִיהָ, עַד בּוֹכְרָא דְאַמְתָּא בְּיַצִּידְתָּא  
 דְבְּמִצְרַיִם דְּמִתְגַּלִּיד לָהּ כִּד הִיא טַחְנָא אַחוּדֵי רִיחִיא, וְכָל בּוֹכְרָא  
 דְּבַעִידָא:

[וימות כל בכור בארץ מצרים, מִבְּכוֹר פרעה אשר עתיד לישוב על כסא מלכותו, עד בכור השפחה הפחותה שבמצרים שנולד לה כאשר היא טחנה אחודי הריחים, וכל בכור בהמה].

ת"י מבאר ש'מבכור פרעה' היושב על כסאו אינו מתייחס לפרעה עצמו, אלא לבנו הבכור

**העתיד לשבת על כסא מלכותו**, והוא היה אחד ההרוגים במכת בכורות<sup>7</sup>. (וכ"ה בתרגום אונקלוס ובאב"ע)

כפירוש זה מצינו במדרש:

**מבכור פרעה היושב - הוא הראוי להיות יושב על כסאו.** (לקח טוב)

## ביאור מה בא ללמדנו מקום טחינת השפחה - אחר הריחים

נקודה נוספת דקדק הגרי"מ פיינשטיין זצ"ל מדברי ת"י אלו, דהנה לא פירש התרגום יונתן 'עד בכור השפחה המשמשת בריחים', אלא פירש שנולד לה הילד בשעת הטחינה, כלומר שהיא היתה כל כך שפחה משועבדת עד שאין היא נחה אפילו ללידה ובאמצע עבודתה נולד לה בנה הבכור, ובא הפסוק ללמדנו שגם הבכור של שפחה כזאת מת במכת בכורות. וראה להלן במכת בכורות בטעם הדבר.

בביאור שינוי הלשונות שכאן נאמר עד בכור השפחה, ואילו להלן כשמתואר המכה עצמה, נאמר שמת כל בכור עד בכור השבי, היושב בבית הבור, ראה להלן שמות יב, כט.



**ראשון הוא לכם לְחֹדְשֵׁי הַשָּׁנָה** ♦ אופן חישוב התקופות  
לפי מנין החודשים

**(שמות יב, ב) הַחֹדֶשׁ הַזֶּה לָכֶם רֵאשִׁי חֹדְשֵׁי רֵאשֹׁן הוּא לָכֶם לְחֹדְשֵׁי הַשָּׁנָה:**

**במה מתבטאת מצוה זו למנות את ניסן כחודש ראשון?**

רש"י מפרש (עפ"י המכילתא) שבמצוה זו נצטווה משה **על אופן קביעת ראשי חדשים**. (שהראהו

<sup>7</sup> ודלא כמבואר בספר הישר שבתיה בת פרעה היתה הבכורה, והיתה אמורה למות במכת חושך, אלא שניצלה ממכה זו מחמת שהצילה את משה.

ה' למשה לבנה בחידושה ואמר לו כשהירח מתחדש יהיה לך ראש חודש). ופירוש נוסף (לפי פשוטו) שחודש ניסן יהיה קרוי 'החודש הראשון' **לסדר החודשים**, ואייר שני וסיון שלישי, וכו'. ולכאור' הנפ"מ המתיילדת מכך, היא מועדי ישראל המופיעים בתורה באופן של מספרי החודשים, מתי הם חלים.

אולם בת"י מבאר שבמצוה זו טמון אף יתרה מזאת:

**יְדָחַא הַדִּין לְכוּן לְמִקְבְּעֵיהּ דִּישׁ יְדַחֵינָא, וּמְנִיָּה תְּשַׁדּוּן לְמוֹנֵי חֲגֵינָא  
וּזְמַנֵּינָא וְתִקּוּפָתָא, קְדָמָאֵי הוּא לְכוּן לְמִנְיָן יְדַחֵי שִׁתָּא:**

[החודש הזה לכם לקבעו ראש חודשים, וממנו תתחילו למנות חגים ומועדים ותקופות. ראשון הוא לכם למספר חודשי השנה].

מבואר בדבריו שמלבד שחודש זה הוא הראשון במנין חודשי השנה, וממנו מונים חגים ומועדים כנזכר ברש"י. נכלל במצוה זו אף למנות את מנין **התקופות** - עונות השנה, מחודש ניסן ואילך.

והנה בגמ' (ר"ה יב.) מבואר שדבר זה תלוי במחלוקת רבי אליעזר ורבי יהושע, שנחלקו (ר"ה י:.) מתי נברא העולם, לר"א בתשרי, ולר"י בניסן, וחשבון התקופה הלא חל מזמן בריאת החמה והלבנה וממילא תלוי הוא בשאלה מתי נברא העולם.

ובהמשך הגמ' שם מבואר שחכמי ישראל מונים את מנין שנות הדורות מחודש תשרי כרבי אליעזר, ואת חשבון התקופה מניסן כרבי יהושע. ואילו חכמי אומות העולם מונים אף את מנין שנות הדורות מניסן.

וברש"י מבאר שמה שחכמי ישראל מונים את שנות העולם מתשרי, אינו משום שסוברים שהעולם נברא בתשרי, אלא אף שסוברים שהעולם נברא בניסן כר"י, מ"מ מונין מתשרי משום שהוא ר"ה למנין השנים. אך מבואר שם שאת חשבון התקופה מונים מניסן משום שאז נברא העולם והשמש החלה לזרוח בתחילת ליל רביעי בניסן, ולכן כל מחזור התקופות נמנה מניסן ויש לכך הרבה השלכות (עיין שם ברש"י).

ת"י למד בפסוק שנצטוונו לחשב את התקופה מניסן, וכרבי יהושע, וכפי שאמרו בגמ' שכך מונים חכמי ישראל. אולם בגמ' לא הוכיחו זאת ממצוה זו. ומת"י עולה מת"י חידוש **שעל דבר זה נצטוונו בתורה**.

דברי ת"י אלו עולים בקנה אחד עם שיטתו (להלן שמות יב, מב) שהעולם נברא בחודש ניסן<sup>8</sup>, וכרבי יהושע. אולם בת"י בפרשת נח (בראשית ז, יא), ישנה לכאורה סתירה, דשם מבואר שסבור שהעולם נברא בתשרי אליעזר. וראה מה שהרחבנו בזה בגליון פרשת נח<sup>9</sup>.

כדברי ת"י שנצטוונו על חשבון התקופה מניסן מבואר אף במדרש הביאור כאן:

*ראשון הוא לכם - מניסן מוגין חשבון התקופות והמזלות.*



**וְאִם יִמְעַט הַבַּיִת מֵהֵיּוֹת מֹשֶׁה • כִּמָּה אֲנָשִׁים צָרִיכִים לְכָל  
הַפְּחוֹת לְהִימָנוֹת עַל קָרְבֵּן פֶּסַח?**

**(שמות יב, ד) וְאִם יִמְעַט הַבַּיִת מֵהֵיּוֹת מֹשֶׁה יִלְקַח הוּא וְשִׁכְנֹו  
הַקָּרֵב אֶל בֵּיתוֹ בְּמִכְסֵת נִפְשׁוֹת אִישׁ לְפִי אֲכָלוּ תִּכְסּוּ עַל הַשָּׂה:**

**מהו השיעור של 'ואם ימעט הבית'?**

במשנה בפסחים (צא). נחלקו רבי יהודה ורבי יוסי האם יש שיעור (של מנויים) הנצרך להימנות על השה, לרבי יהודה אין שוחטין את הפסח על היחיד, ורבי יוסי מתיר. ומבואר שם בבריתא שלדעת רבי יוסי יחיד שיכול לאכול לבדו את כל השה שוחטין עליו, ואילו עשרה שאינם יכולין לאכול אין שוחטין עליהם. והיינו שהדין אינו מצריך מנין מסוים של אנשים, אלא שמנין המנויים, יהיה כזה שאמור לאכול את כל השה מבלי להותיר ממנו.

8. אמנם ת"י סבור שהעולם נברא בליל שימורים, ואילו לרבי יהושע העולם נברא בא' ניסן, ויש מזה נפק"מ לחשבון התקופה האם השמש החלה לזרוח ביום ד' ניסן או ביום י"ח ניסן.

9. דהנה מבואר בגמ' (ר"ה יא): שאחד הנפק"מ ממחלוקת ר"א ור"י היא מתי התרחש המבול, האם ב"ז במרחשוון או ב"ז באייר. דבפסוק (בראשית ז, יא) נאמר שהמבול היה 'בחודש השני בשבעה עשר יום לחודש'. ופירש רש"י (שם) שלדעת ר"א כי בתשרי נברא העולם, א"כ 'בחודש השני' הוא מרחשוון, ואילו רבי יהושע הסבור כי בניסן נברא העולם, ממילא אייר הוא החודש השני. ובת"י שם כתב: "בחודש השני הוא חודש מרחשוון, שעד עכשיו לא היו מונים החודשים אלא מתשרי, שהוא ראש השנה להשלמת העולם", כלומר שמבאר מדוע החודש הב' הוא מרחשוון, מכיון שקודם שנצטוו למנות מניסן היו מונים מתשרי שהוא ראש השנה להשלמת העולם, הרי שסבור שבתשרי נברא העולם וצ"ע.

בת"י נראה שסבור שיש צורך במנין מסוים:

וְאִין זְעִידִין אִינְשֵׁי בֵּיתָא מְמַנִּין עֶשְׂרָא כְּמִיסַת לְמִיכּוּל אִימְרָא,  
וְיִסֵּב הוּא וְשִׁיבְיָה דְקָרִיב לְבֵיתָהּ בְּסִכּוּם נְפִשְׁתָּא, גְּבַר לְפּוּם  
מִיִּסֵּב מִיכְלִיָּה תִּיכְסוּן יַת אִימְרָא:

[ואם מועטים אנשי הבית ממנין עשרה כמנין לאכול שה, ויקח הוא ושכנו הקרוב לביתו במספר נפשות, איש לפי ישיבת אכילתו תשחטו את השה].

נראה בדבריו שיש צורך בעשרה מנויים על כל קרבן, ואף אם יהיה יחיד שיוכל לאכל השה לבדו לא יועיל.

אכן שיעור זה של עשרה מוזכר כבר בגמ' בפסחים (סד:): והתבאר שם שכך היה המציאות המקובלת להימנות עשרה על כל קרבן: "אין לך כל פסח ופסח שלא נמנו עליו יותר מעשרה בני אדם". אמנם בגמ' (שם) מבואר שאין זה לעיכובא, ואילו ת"י הכניס זאת בדברי הפסוק 'ואם ימעט הבית מהיות משה' - שימעט מעשרה, ומשמע שהוא לעיכובא<sup>10</sup>.

בתוס' השלם (אות ז) דייק כדברי התרגום יונתן מריבוי היו"ד במילה 'ימעט', שהיה צריך להיאמר: 'ואם מעט הבית משה', והוספת היו"ד באה ללמדנו שצריך עשרה מנויים על כל שה ושה.



10. יש שרצו ליישב שהיות ובגמ' מתבאר שיעור הרגילות שעשרה אוכלים שה, נקט ת"י אופן הרגיל שפחותין מעשרה לא יוכלו לאכלו, ולעולף אינו לעיכובא ויל"ע.

**וְהָיָה לָכֶם לְמִשְׁמֶרֶת • מדוע פסח מצרים הוצרך לביקור של ד' ימים?**

**(שימות יב, ז) וְהָיָה לָכֶם לְמִשְׁמֶרֶת עַד אַרְבַּעַה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ הַזֶּה וְשָׁחֲטוּ אֹתוֹ כָּל קְהַל עֵדֶת יִשְׂרָאֵל בֵּין הָעֲרָבִים:**

**לשם מה היה צריך קרבן הפסח למשמרת ארבעה ימים? האם לבדוק שאין בו מום? הלא בקרבנות אחרים לא מצאנו שצריכים ביקור ממום ארבעה ימים?**

ובפרט שדין זה שהפסח צריך ביקור של ד' ימים נהג רק בפסח מצרים ולא בפסח דורות, ומהו הטעם שהוצרכו בנ"י במצרים לבקר את הפסח במשך ארבעה ימים?

רש"י הביא את דברי רבי מתיא בן חרש (הובאו במכילתא) "הגיעה שבועה שנשבעתי לאברהם שאגאל את בניו, ולא היו בידם מצות להתעסק בהם כדי שיגאלו, שנאמר ואת ערום ועריה (שם ז.), ונתן להם שתי מצות, דם פסח ודם מילה שמלו באותו הלילה, שנאמר מתבוססת בדמיק". ולכן הוצרכו לבקר את הפסח כדי שיתעסקו במצוות ותעמוד להם זכות זו להיגאל.

בת"י מבואר טעם אחר:

**וַיְהִי לְכוּן קָטִיד וְנָטִיד עַד אַרְבֵּיסָד יוֹמָא לְיַרְחָא הַדִּין, דְּתַנְדְּעוּן דְּלִיתִיכוּן מִסְתַּפְּיִן מִמְצָדָי דְּחִמְיִין יִתִּיה. וְיִבְסוּן יִתִּיה כְּהִילְכְתָא בְּל קְהַל בְּנֵי שְׂתָא דִּישְׂרָאֵל בֵּינֵי שְׂמִשְׂתָּא:**

**[ויהיה לכם קשור ושמור עד ארבעה עשר יום לחדש הזה. שתדעו שאינכם ידאים מהמצדים אשר דואים אותו, וישחטו אותו כהלכתו כל קהל עדת בני ישראל בין השמשות].**

מבואר בת"י שטעם לקיחת השה הוא כדי ליטוע בקרב בני ישראל עצמם חוסן וביטחון בשמירת המצוות. לחזק בקרבם את האמונה בה' ושאין להם לירא מהמצרים. דבר זה בא לידי ביטוי בקשירת אלוהי מצרים לכרעי המטה במשך ד' ימים, אל מול עיניהם של המצרים שהיו נכנסים ויוצאים ולא לירא מהם ובכך התחזק בקרב בני ישראל האמונה והבטחון בה'.

וזה גם ענין זריקת הדם על המשקוף והמזוזות **מבחוץ** (כדלהלן לשיטת ת"י), כדי שיעשו זאת בנ"י לעיני המצרים ולא יפחדו מהם.

מקור לכך מצאנו בחז"ל:

*והיה לכם למשמרת - ומפני מה הקדים לקיחתו של פסח לשחיטתו ד' ימים, לפי שהיו ישראל שטופים בע"ז במצרים, וע"ז שקולה כנגד כל המצוות וכו', אמר להם משכו ידיכם והדבקו במצוות<sup>11</sup>. אמרו לו ישראל למשה רבנו, הן נזבח את תועבת מצרים לעיננו ולא יסקלוננו? אמר להם מן הנס שהוא עושה לכם במשיכתו אתם יודעים מה בשחיטתו. (מכילתא יב, ו)*

מבואר במכילתא שמשה השיב לטענת: 'הן נזבח את תועבת מצרים לעיננו ולא יסקלוננו, שמן הנס שיראו במשיכתו יתחזק בטחונם וידעו שכך יארע אף בשחיטתו, והיינו כנ"ל שהביקור הנעשה במשיכתו נועד לחזק ולהסיר את הפחד משחיטת אלוהי מצרים לעיניהם.



**וְלָקְחוּ מִן הַדָּם וְנָתְנוּ עַל שְׁתֵּי הַמְּזוּזוֹת וְעַל הַמִּשְׁקוֹף • הַדָּם עַל הַמִּשְׁקוֹף הוּא אוֹת לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל? לְמִצְרַיִם? או לְמִשְׁחִית?**

**(שימות יב, ז) וְלָקְחוּ מִן הַדָּם וְנָתְנוּ עַל שְׁתֵּי הַמְּזוּזוֹת וְעַל הַמִּשְׁקוֹף עַל הַפֶּתַיִם אֲשֶׁר יֹאכְלוּ אֹתוֹ בָּהֶם:**

**נתינת הדמים על המשקוף היתה כלפי פנים או כלפי חוץ?**

שאלה עקרונית זו נשאלת בחז"ל (במכילתא, מובא להלן) ויש עליה תשובות לכל צד התלויות בטעם נתינת הדם. יש מ"ד שהדם ניתן **מבפנים**, כי דורש "והיה הדם לכם לאות" (פסוק יג)

11. ולהאמור הדבקות במצוות לא נעשתה בכדי להוסיף זכויות כפירוש רש"י, אלא כדי להשריש בעם ישראל שאל להם לירא מהמצרים. אך אין לכך הוכחה מחלק זה של המכילתא אלא מן החלק הבא.



- **לכם לאות** ולא לאחרים לאות, כלומר שהאות נועדה לחזק פנימה את יושבי הבית ולכך עשו סימן לכך שעשו את המצוה, ולא בשביל שיראו אחרים. ויש מ"ד שהדם ניתן **מבחוץ** מפני פרסום הנס, ולהראות שאין מפחדים מהמצרים<sup>12</sup>. טעם נוסף לנתינת הדם מבחוץ, כתב האב"ע **כדי שיהיה סימן למשחית שיראנו ולא יכנס**. והסימן הוא שהדם מרוח בצורת האות ח והוא אות חיים (חזקוני)<sup>13</sup>.

רש"י (בפסוק יג) הביא את דעת ר' ישמעאל שהדם ניתן רק מבפנים. ואילו ת"י סבור שהדם ניתן מבחוץ:

**וְיִסְבּוּן מִן דַּמָּא וְיִתְנֶנּוּן עַל תְּרִין סִיפֵיִיא, וְעִילוּי מְסַקּוּפָא עֲלָאָה  
מְלַבְרָ, עַל בְּתִיא דִּיִּכְלוּן יִתִּיה וְדַדְמִכּוּן בְּהוּן:**

**[ויקחו מן הדם ויתנו על שני המזוזות ועל המשקוף העליון מבחוץ, על הבתים אשר יאכלו אותו ושישנו בהם].**

ת"י בחר לתרגם כשיטת ר' יצחק שהובאה במכילתא: (וכ"ה גם בת"י לפסוק כב. ובניגוד לרש"י)

*ונתנו על שתי המזוזות ועל המשקוף - מבפנים אתה אומר, מבפנים או אינו אלא מבחוץ ת"ל "וראיתי את הדם" הנראה לי ולא הנראה לאחרים דברי ר' ישמעאל. ר' נתן אומר מבפנים, אתה אומר מבפנים או אינו אלא מבחוץ, ת"ל והיה הדם לכם לאות ולא לאחרים לאות, ר' יצחק אומר לעולם מבחוץ כדי שיהיו המצרים רואים ומיעייהן מתחתכים. (מכילתא יב, ז)*



12. ראה באב"ע שהתקשה, אם נתינת הדם היתה כדי שיראו המצרים, מדוע הדם ניתן על פתח הבית ולא על פתח החצר מבחוץ?

13. ועיין בזה"ק שמרחו את הדם בצורת שם הוי"ה, ועיין במהרי"ל דיסקין שביאר הכיצד שאירו בני"ש שמים במצרים ויצאו משם.

## ומצות על מרורים יאכלהו • מדוע נאמר מרורים בלשון רבים?

**(שמות יב, ח) וְאָכְלוּ אֶת הַבֶּשֶׂר בְּלִילָה הַזֶּה צְלִי אֵשׁ וּמִצּוֹת עַל מְרֹרִים יֹאכְלֶהוּ:**

### מדוע נאמר 'מרורים' בלשון רבים?

בגמ' (פסחים לט.) למדים מכך שישנם כמה סוגי מרור ולא רק סוג אחד, מנין הסוגים נלמד ממצה שכשם שמצה נעשית מחמשה מינים של דגן, כך המרור יש חמשה ירקות שיוצאים בהם ידי חובת מרור, והם מזכרים במשנה.

בת"י ישנו דבר מעניין:

**וְיִכְלֹזוּ יַת בִּישְׂדָא בְּלִילָיָא הַדִּין דְּחַמְיִסְדָּא בְּנִיסָן עַד פְּלַגוּתִיהָ  
דְּלִילָיָא, טְוִי נֹזֵד וּפְטִיר עַל תְּמַכָּא וְעוֹלְשִׁין יִכְלֹזְנִיהָ:**

**[ויאכלו את הבשר בלילה הזה בחמשה עשר בניסן עד חצות הלילה, צלי אש ומצה על תמכא ועולשין יאכלוהו].**

ת"י מתרגם מרורים - תמכא ועולשין, כלומר שמזכיר רק שני מינים מתוך החמשה המזכרים במשנה. וצ"ב מדוע בחר לתרגם רק שני מינים? ולא אחד מהם או כולם? ובפרט שבמקום הנוסף שבו מזכר מרור בתורה - בפרשת פסח שני, שם תרגם יונתן מרור סתם ולא ביאר מהו?.

ונראה שת"י דייק את לשון הרבים שנאמרה בפסוק להשמיענו שישנם רק שני מינים שיוצאים בהם יד"ח, ואלו הם המינים שמנה אותם.

וסברא זו מצאנו בהו"א של הגמ' בפסחים (לט.): "א"ל רבה בר רב חנין לאבבי אימא מרור חד, מרורים כתיב. ואימא מרורים תרי, דומיא דמצה מה מצה מינין הרבה אף מרור מינין הרבה".

הרי שהיה לגמ' הו"א שמלשון הרבים 'מרורים' מדוייק שישנם רק שני סוגי מרור ויתכן

שת"י סבור כהו"א זו ולא סבר את ההקש למצה<sup>14</sup>.



## וְאֶכְלֶתֶם אֹתוֹ בַּחֲפִזּוֹן ♦ מדוע הפסח נאכל בצורה זו?

(שִׁמוֹת יב, יא) וְכָכָה תֹאכְלוּ אֹתוֹ מִתְּנִיכֶם חֲגָדִים נִעְלִיכֶם בְּרִגְלֵיכֶם  
וּמִקְלָכֶם בְּיַדְכֶם וְאֶכְלֶתֶם אֹתוֹ בַּחֲפִזּוֹן פֶּסַח הוּא לִּי:

מהו חיפזון זה? מה שיעורו ומה הטעם שנצטוונו לאכול את הפסח בצורה זו?

בגמ' (ברכות ט.) נחלקו לזכר איזה חיפזון הפסח נאכל בחיפזון, האם זכר לחיפזון של מצרים - שדחקו בבני ישראל לצאת תיכף בלילה<sup>15</sup>, או זכר לחיפזון של ישראל שבלילה לא שמעו בקול המצרים שקראו להם לצאת, ובבוקר נחפזו לצאת ממצרים עד שלא הספיק בצקם להחמיץ ונאפה בדרך מחום השמש. ונפקא מינה לדינא בין שיטות אלו, עד מתי יש לסיים את אכילת קרבן פסח, למ"ד חיפזון של מצרים צריכים לסיים את קרבן הפסח לפני חצות הלילה, כמו שנחפזו מצרים להוציא את בני ישראל מתוכם. ואילו למ"ד חיפזון של ישראל אפשר לאכול את קרבן הפסח עד עלות השחר כמו שאז - רק ביום נחפזו בני ישראל לצאת.

בת"י נראה שיטה חדשה:

וּבְדָא הִילְכְתָא תִּיבְלוֹן יְתִיָּה בְּזִמְנָא דָּא וְלֹא לְדַרְיָא, חֲדַצִּיכוֹן  
יְהוֹן מְזִרְזִין מְסַנִּיכוֹן בְּרִיגְלִיכוֹן וְחוּטְרִיכוֹן בְּיַדִּיכוֹן, וְתִיבְלוֹן יְתִיָּה  
בְּבַהִילוֹ דְּשְׂכִינַת מְאֲרֵי עֲלְמָא, מְטוּל דְּחִיּוּסָא מִן קְדָם יְיָ לְכוֹן הוּא:  
[וכזאת ההלכה תאכלו אותה בזמן הזה ולא לדורות מתניכם יהיו חגורים,

14. ת"י לכאו' חולק בנקודה נוספת, דהנה סדר המרוורים המוזכרים במשנה הוא כמנין חשיבותם, והחשוב שבהם הוא החזרת ולאחריה התמכא, חרחבינא עולשין ומרוור. ונמצא שלהו"א של הגמ' שמרוורין תרי היינו ב' הראשונים, ודלא כת"י שבחר את תמכא ועולשין.

15. וכמובא בת"י שמות יב, לא, לג. תאור בכייתו של פרעה שיצאו ישראל ממצרים, וסירוב משה לצאת בלילה כגנבים.

## נעליכם ברגליכם ומקלכם בידכם, ואכלתם אותו בחיפזון של שכינת רבון העולם, משום שרחמים מאת ה' לכם הוא]

מבואר שיש לאכול את קרבן הפסח בחיפזון של השכינה, ויש לידע איזה חיפזון היה לשכינה במצרים? והאם יש נפקא מינה לדינא משיטה זו.

והנה בכלי יקר כאן כותב:

*”דבר אחר לפי שמפני הצלת ישראל יצא ה' ממקומו אל ארץ טמאה,  
והיתה השכינה ממהרת לצאת, על כן הוצרכו גם ישראל לילך בחפזה  
אחרי ה'.”*

למדנו מדבריו שחיפזון השכינה הוא שבליל שימורים בחצות הלילה בזמן מכת בכורות, נחפזה השכינה לצאת מארץ הטמאה והגילולים, ולפ”ז נמצא שאף לדעת ת”י יש לאכול את קרבן הפסח עד חצות, כי כך נחפזה השכינה.

וכך מפורש בת”י (פסוק ח): **”וַיִּיְכָלוּן יְת בִּישְׂרָא בְּלִילְיָא הַדִּין דְּחַמִּיסַר בְּנִיסוֹן עַד פְּלִגְוִתִּיָּה דְּלִילְיָא”** - ויאכלו את הבשר בלילה הזה של חמשה עשר בניסן, **עד חצות הלילה.**

כדברי ת”י מבואר אף במכילתא:

*ואכלתם אותו בחפזון - זה חפזון שכינה, (מס' דפסחא ז).*



## וְהִפִּיתִי כָּל בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם • מי בפועל הכה את

בכורי מצרים ה' או מלאך משחית?

(שמות יב, יב) וְעִבְרַתִּי בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּלֵילָה הַזֶּה וְהִפִּיתִי כָּל  
בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם מֵאָדָם וְעַד בְּהֵמָה וּבְכָל אֱלֹהֵי מִצְרַיִם אֲעִשֶׂה  
שְׂפָטִים אֲנִי יְיָ:

מיהו הנוגף את מצרים ה' או מלאך משחית? מפסוק זה<sup>16</sup>, משמע שה' יעבור  
בכבודו ובעצמו ויכה את הבכורות, ומאידך להלן (יב, כג) נאמר "וְלֹא יִתֵּן הַמִּשְׁחִית  
לָבֹא אֶל בְּתִיכֶם לְנִגְף", משמע שישנו משחית הנוגף במצרים?

עוד צ"ב דבגוף הפסוק להלן ישנם ב' משמעויות סותרות: "וְעִבְרַתִּי לְנִגְף אֶת מִצְרַיִם וְרָאָה  
אֶת הַדָּם עַל הַמִּשְׁקוֹף וְעַל שְׁתֵּי הַמְּזוּזוֹת וַפֶּסַח יְיָ עַל הַפֶּתַח וְלֹא יִתֵּן הַמִּשְׁחִית לָבֹא אֶל בְּתִיכֶם  
לְנִגְף; בתחילת הפסוק משמע שה' בכבודו ובעצמו עובר לנגוף את מצרים, ואילו בסוף  
הפסוק משמע שישנו משחית הנוגף?

בדעת זקנים הקשה כע"ז מהנאמר בהגדה של פסח: "ועברתי בארץ מצרים אני ולא מלאך",  
משמע שה' נגף את מצרים בעצמו. וא"כ מיהו המשחית האמור בפסוק? ותירץ שהנאמר  
בהגדה 'אני ולא מלאך' פירושו שלא יילך המלאך לבדו, אלא אני בכבודי וגם המלאך. וכן  
כתב החזקוני כאן: "היינו שלא ישלח מלאך במקומו אלא הוא בעצמו בכבודו ירד למצרים  
ועמו מלאכי משחית להשחיתם.

וכך גם מבואר בת"י שהקב"ה לא ירד לבדו אלא עם מלאכי החבלה:

וְאֶתְגַּלִּי בְּאֶרְעָא דְּמִצְרַיִם בְּשָׂכִינַת יְקָרֵי בְּלֵילֵיא הַדִּין וְעַמִּי תִשְׁעִין  
אֶלְפִין דְּבִזִּין מְלֹאכִין מִחִבְלִין, וְאֶקְטוּל כָּל בּוֹכְרָא בְּאֶרְעָא דְּמִצְרַיִם,  
מֵאַנְשָׁא וְעַד בְּעִירָא...

[ואתגלה בארץ מצרים בשכינת כבודי בלילה הזה, ועמי תשעים אלפי

16. כך גם משמע לעיל (שמות יא, ד) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה פֹּה אָמַר יְיָ כְּחֻצַּת הַלַּיְלָה אֲנִי יוֹצֵא בְּתוֹךְ מִצְרַיִם:

## רבבות מלאכי חבלה, ואהרוג כל בכור בארץ מצרים מאדם ועד בהמה...

מדבריהם עולה שהקב"ה לא ירד לבדו אלא עם תשעים רבוא מלאכי חבלה, וכמש"כ הדעת זקנים והחזקוני שזהו 'אני ולא מלאך', שכאן הקב"ה הלך עם המלאך המשחית ולא כרגילות שהמשחית הולך לבדו. (וכ"ה במקצת נוסחאות של הגש"פ של בני ספרד).

אכן לא נתבאר מה עשה הקב"ה, ומה עשה המלאך, - מי בפועל השחית?

ביאור נפלא איתא באור החיים (לעיל יא, ד-ה) שה' עבר במצרים בכבודו ובעצמו, משום שאין המלאך יכול להבחין הבחנה גדולה מיהו הנוצר מטיפה ראשונה של אדם שיקרא גם כן בכור, הגם שהוא שני או שלישי לבטן<sup>17</sup>. אך מכיון שהקב"ה פועל בידיו רק את פעולת הטוב ופעולת הרע יתן למשרתיו, לכן את פעולת ההשחית לא עשה ה' בעצמו אלא על ידי שליח, וה' הודיע למשחית מיהו הבכור אשר ישחיתנו<sup>18</sup>.



## וּבְכֹל אֱלֹהֵי מִצְרַיִם אֶעֱשֶׂה שְׁפָטִים • איזה שפטים נעשו באלהי מצרים?

(שימות יב, יב) וְעַבְדֵי בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּלִילָה הָזֶה וְהַפִּיתִי כָּל  
בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם מֵאָדָם וְעַד בְּהֵמָה וּבְכֹל אֱלֹהֵי מִצְרַיִם אֶעֱשֶׂה  
שְׁפָטִים אֲנִי יְיָ:

### איזה שפטים נעשו באלהי מצרים?

17. ראה שם טעם נוסף לירידת ה' בעצמו - לחיבת הבנים שיוציאם הוא בכבודו ובעצמו ממצרים. ובחזקוני טעם נוסף שהואיל ופרעה אינו שומע בקול משה - השליח, ירד ה' - המשלח בעצמו. וכדאיתא בגמ' בסנהדרין צד. פרעה שחירף בעצמו נפרע הקב"ה ממנו בעצמו שנחריב שחירף ע"י שליח נפרע הקב"ה ממנו ע"י שליח. עיי"ש.

18. ודייק מהנאמר (שימות יא, ד): "כֹּה אָמַר יְיָ פְּחַצְתָּ הַלַּיְלָה אֲנִי יוֹצֵא בְּתוֹךְ מִצְרַיִם. וּמֵת כָּל בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם" ולא נאמר 'והרגתי כל בכור' עיי"ש.

רש"י כתב "של עץ היתה נרקבת ושל מתכת נמסת ונרקבת". והנה לא מצאנו בתורה שום פירוט על כך, וכ' הרמב"ן שהטעם 'בעבור כי מוסר הבלים עץ הוא'. אכן הרמב"ן גופיה סבור שאלהי מצרים הכוונה לשרי מעלה, שהשפיל ה' מזלם ושרי המזלות שעליהם, והטעם שהתורה לא האריכה בזה, מפני שהכתוב ירמוז ויקצר בנעלם.

בת"י מבואר כרש"י אך ס"ל שאלהי העץ נעשו אפר (ולא ריקבון כרש"י). ומוסיף עוד מה אירע לאלהי אבן וחרס:

וְאֶתְגַּלִּי בְּאֲרֵעָא דְּמִצְרַיִם בְּשִׁכְנֵת יְקָרִי בְּלִילִיא הַדִּין וְעַמִּי תִשְׁעִין  
 אֶלְפִין דְּבִזִּין מְלֶאכִין מְחַבְּלִין, וְאֶקְטֹל כָּל בּוֹכְדָא בְּאֲרֵעָא דְּמִצְרַיִם,  
 מְאַנְשָׂא וְעַד בְּעִירָא. וּבְכָל טַעוּזֹת מִצְרָאִי אֶעֱבִיד אֲרַבְעָ דִּינִין,  
 טַעוּזֹת מִתְּכָא מִתְּרַבְּכִין, טַעוּזֹת אֲבָנָא מִתְּגַדְּעִין, טַעוּזֹת פְּחָדָא  
 מִתְּעַבְּדִין בְּקִיקִין, טַעוּזֹת אֶעָא מִתְּעַבְּדִין קָטָם, דִּינְדְּעוֹן מִצְרָאִי  
 אַרְזִים אָנָּא יְיָ:

[ואתגלה בארץ מצרים בשכינת כבודי בלילה הזה, ועמי תשעים אלפי דבבות מלאכי חבלה, ואהרוג כל בכור בארץ מצרים מאדם ועד בהמה, ובכל אלהי מצרים אעשה ארבעה דינים: אלהי מתכת – נמסין. אלהי אבן – נשברים. אלהי חרס נעשים ביקועים. ואלהי עץ – נעשים אפר. שידעו מצרים כי אני ה'].

ת"י מבאר בפירוט מה נעשה לאלהי מצרים, ארבעה דינים - כל חומר לסוגו התכלה ואבד, עד שלא נותרו אלילי חומר במצרים לאחר מכת בכורות.

מקור לת"י מצינו במכילתא שמקצתה הובאה ברש"י:

ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים - שפטים משונים זה מזה, של  
 אבן היתה נמסה, ושל עץ היתה נרקבת, ושל מתכת נעשת חרדה...  
 וי"א של אבן נרקבת, ושל עץ נמסת... (מכילתא יב, יב)

## בעל צפון העבודה זרה היחידה שלא נעשו בה שפטים, מדוע?

אלא שהיתה עבודה זרה אחת שלא לקתה, ושמה היה 'בעל צפון', וכך נראה ממה שביום השלישי ליציאתם ממצרים, לאחר שהחלו לצעוד לכיון ארץ ישראל בדרך הארוכה, ציווה ה' את משה לחזור בחזרה לכיון מצרים ולחנות לפני אליל זה שנקרא 'בעל צפון': "דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיָּשׁוּבוּ וַיַּחֲנוּ לִפְנֵי פִי הַחִירֹת בֵּין מִגְדֹּל וּבֵין הַיָּם לִפְנֵי בַּעַל צַפֹּן נִכְחוּ תַּחְנוּ עַל הַיָּם", הרי שאליל זה נותר קיים גם לאחר השפטים שנעשו באלהי מצרים בזמן מכת בכורות.

תרגום יונתן על פסוק זה מבאר כיצד היה נראה אליל זה? ומדוע הוא היחידי שנותר קיים?

וכך כותב תרגום יונתן: "בעל צפון נברא בידי שמים והיה שני סלעים גבוהים מרובעים כעין בני אדם זכר ונקבה והיה כמין עיניים פתוחות להם, והוא היחידי שנשאר קיים מכל אלהי מצרים כדי שיטעו המצריים ויחשבו שמכיון שבעל צפון הוא האליל המובחר ביותר, לכן לא לקה כשאר האלילים. ומכח זה יבואו לרדוף אחר בני ישראל ויפגשו אותם חונים שם לפני בעל צפון". (ת"י שמות יד, ב)

וכך אכן קרה כפי שמתואר בתורה שכאשר שמע פרעה באמצעות שרי המלחמה ששלח עם בני ישראל, שבני ישראל חזרו לאחוריהם לכיוון מצרים וחנו לפני בעל צפון הסיק מכך שבעל צפון - 'שופט המדבר' סגר עליהם את האפשרות לצאת מהמדבר, וכך אמר: "וְאָמַר פְּרַעֲהַ לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל נִבְכִים הֵם בְּאַרְץ סֹגַר עֲלֵיהֶם הַמְדַבֵּר".

תרגום יונתן מפרש פסוק זה שפרעה אמר לדתן ואבירם שהם 'בני ישראל' שנותרו במצרים, (והצטרפו לבני ישראל לאחר מכן כשנבקע הים): "מיטרפים הם עם בני ישראל בארץ, סגר עליהם האליל צפון שופט המדבר".

וכך נאמר במכילתא: "ופרעה הקריב - כיון שראה פרעה שישראל חונים על הים, אמר בעל צפון הסכים על גזרתי, אני חשבתי לאבדם במים ובעל צפון הסכים על גזרתי לאבדם במים, התחיל מזבח ומקטר ומנסך ומשתחוה לע"ז שלו, לכן נאמר ופרעה הקריב - לזבח ולקטר. (מכילתא)

טעות זה גרמה להיפוך לבבו של פרעה והחל לרדוף אחר בני ישראל והשיג אותם חונים לפני בעל צפון.

בת"י בפרשתנו מבואר שכבר בעת שעמדו משה ואהרן לפני פרעה אמר להם כי רואה הוא שבעל צפון יעמוד כנגדם, וכך מתרגם את מאמר פרעה (שמות י, י): "ראו כי רעה נגד פניכם".



”כי למוקש רע הוא לכם מקום חנייתכם, רע הוא לכם למול פניכם, בדרככם שתהלכו, עד זמן שתגיעו לבית מקום חנייתכם”. ובלקח טוב והשכל טוב פירושהו שפרעה דיבר על בעל צפון העומד נגד פניהם של ישראל ואינו מניחם לצאת.



## וְהָיָה הַדָּם לְכֶם לְאֹת עַל הַבְּתָרִים • איזה דם לקחו בני ישראל ונתנו על המשקוף?

(שמות יב, יג) וְהָיָה הַדָּם לְכֶם לְאֹת עַל הַבְּתָרִים אֲשֶׁר אָתֶם שֹׂם וְרֵאִיתִי אֶת הַדָּם וּפְסַחְתִּי עֲלֵכֶם וְלֹא יְהִי בְכֶם נֶגֶף לְמִשְׁחִית בְּהַכְּתִי בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם:

איזה דם נצטוו בני ישראל לקחת, דם קרבן הפסח, או דם מילה, או על שניהם? במפרשים נראה בפשיטות, שמדובר על דם פסח אותו נתנו על המשקוף לסימן.

אולם בת”י מבואר פירוש חדש:

וַיְהִי דָם נִכְסֵת פְּסָחָא וְגִזְדַת מְהוּלְתָא מְעַדְב לְכוּן לְמַעְבַּד מְנִיָּה אֶת עַל בְּתָרִיָּא דְאֶתְוֹן שְׂדִין תְּמֹן, וְאַחֲמִי יַת זְכוּת דְּמָא וְאַיְחֹס עֲלִיכוּן וְלֹא יִשְׁלוּט בְּכוּן מְלֶאךָ מוֹתָא דְאֶתְיַהֵב לִיָּה דְשׁוֹתָא לְמַחְבְּלָא בְּמַקְטְלֵי בְּאֶרְעָא דְמִצְרָיִם:

[ויהיה דם זבחה הפסח והמילה מעודב לכם לעשות ממנו אות על הבתרים אשר אתם חוננים שם, ואראה את זכות הדם ואחוס עליכם ולא ישלוט בככם מלאך המות שניתן לו רשות לחבל, בהכתי בארץ מצרים]

ומבואר שבני ישראל עירבו את דם המילה (שהרי בני ישראל מלו את עצמם באותו הלילה כדי שלא

יהיו ערלים ויוכלו לאכול את קרבן הפסח כמובא במדרש שמו"ד יט, ו) **עם דם הפסח**, ומרחו דמים אלו לסימן על פתחי הבתים. [קצת צ"ע דהא הפסח נשחט מבעו"י ולכאו' אז מרחו דמו (דהמשקוף להם כמזבח כדאיתא בפסחים) וחלק גדול מהם נימולו רק בלילה כדאיתא במדרש הנזכר.]

וכך מובא בתרגום שה"ש (ב, ט): "וְאַתְּעַתְד בְּתֵר אֲשׁוּתְנָא וְאֲשַׁנַּח מִן כְּנֹתָא וְאֲסַתְּפַל מִן חֲרַפְיָא וְחִזָּא דְמָא דְנִכְסָא דְפִסְחָא וְדְמָא דְגְזִירַת מְהוּלְתָא דְחִקִּיק עַל תְּרַעְנָא". [ועמד אחר כתלנו, והשגיח מן החלונות והציץ מן החרכים, וראה דם זבח הפסח ודם ברית המילה החקוק על שערינו].

וכן איתא בפרקי דרבי אליעזר:

*וביום שיצאו ישראל ממצרים נמולו כל העם מקטון ועד גדול,  
שנאמר 'כי מולים היו'. והיו ישראל לוקחים דם ברית מילה ונותנין על  
משקוף בתיהם, דם ברית מילה ודם פסח. (פדר"א כט)*



**עַד בְּכוֹר הַשְּׁבִי אֲשֶׁר בְּבֵית הַבּוֹר • מִיְהוּ בְכוֹר הַשְּׁבִי**  
ומדוע נענש? ומה התחדש בבכור השבי יתר על בכור השפחה שנאמר  
לעיל?

**(שימות יב, כט) וַיְהִי בַחֲצֵי הַלַּיְלָה וַיִּי הֶפֶה כָּל בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם**  
**מִבְּכֹר פְּרֻעָה הַיּוֹשֵׁב עַל פְּסָאוֹ עַד בְּכוֹר הַשְּׁבִי אֲשֶׁר בְּבֵית הַבּוֹר וְכֹל**  
**בְּכוֹר בְּהֵמָה:**

מבכור פרעה ועד בכור השבי... בבית הבור. האם זו השוואה שוות ערך, או השוואה של ניגוד ערכים - החל מבכור פרעה וכלה בבכור השבי?

בת"י מתבאר הדבר:

וְהָיָה בְּפִלְגֹת לַיְלִיָּא דְחַמְיָסָה, וּמִימְרָא דִּי קָטַל כָּל בּוֹכְרָא בְּאַרְעָא  
 דְּמִצְרַיִם, מִבֵּיר בּוֹכְרָא דְפָרְעָה דְעֵתִיד לְמִיתָב עַל כּוֹדְסֵי מַלְכוּתֵיהּ,  
 עַד בּוֹכְרֵיָא בְּנֵי מַלְכֵיָא דְאַשְׁתְּבִין וְאַיְנוּן בִּי גּוֹבָא מִתְּשַׁבְּנִין בֵּיד  
 פָּרְעָה. וְעַל דְּהוּוּ חָדָן בְּשַׁעְבּוּדְהוֹן דִּישְׂדָאֵל לְקוּ אֹפֿף הֵינּוּן וְכָל  
 בּוֹכְרֵי בְּעִידָא מִתּוּ דְּמִצְרָאֵי פְּלַחִין לְהוּן:

[וְהָיָה בַחצוֹת הַלַּיְלָה שֶׁל חֲמִישָׁה עֶשֶׂר, וּדְבַר ה' הִדְגָּה כָּל בְּכוֹר בְּאֶרֶץ  
 מִצְרַיִם, מִבֶּן בְּכוֹר פָּרְעָה שֶׁעֲתִיד לֵישֵׁב עַל כֶּסֶף מַלְכוּתוֹ, וְעַד בְּכוֹרֵי בְּנֵי  
 הַמְּלָכִים שֶׁנִּשְׁבְּוּ וְהֵם בְּכוֹר מִמוֹשְׁכָנִים בֵּיד פָּרְעָה. וְעַל שֶׁהָיוּ שְׂמֵחִים  
 בְּשַׁעְבּוּדָם שֶׁל יִשְׂרָאֵל לְקוּ אֹפֿף הֵם. וְכָל בְּכוֹר בַּחֲמָה מִתּוּ, שְׂמִצְרַיִם  
 עוֹבְדִים אוֹתָם].

להבנת התשובה יש להקדים שהנה כבר לעיל נאמר למשה ענין זה בנוסח אחר: "מבכור פרעה ועד בכור השפחה אשר אחר הריחים" (יא, ה), ושם הכוונה שמכת בכורות תפגע החל מרם הדרגה - בנו של פרעה, ועד נחות הדרגה - בכור השפחה השפל. החזרה שוב על ענין זה כאן בנוסח שונה, מגלה עוד פן במכת בכורות: שהיה פרעה שובה את יורשי העצר, בני מלכי המדינות המשועבדות לו, למשכון אצלו, וכולא אותם בכור לערבות. ובפסוק זה נאמר שאף הם לקו במכת בכורות משום שהיו שמחים בשעבודם של ישראל.

כלומר ההשוואה של פסוק זה אינה שוות ערך, אלא באה לומר שהמכה הכתה את אויבי ישראל שבמצרים, החל מבכור פרעה המצרי, וכלה בבכור השבי שלמרותו היותו בן לאומה אחרת אף הוא מת במכה זו, משום ששמח בשעבודם של ישראל.

ומשום כך יש בפסוק זה תוספת חידוש על ההשוואה של הפסוק לעיל ששם נאמר שמתו כל בכורי המצרים החל מרם הדרגה - יורש העצר המצרי, וכלה בשפל הדרגה - בן השפחה המצרית. וכאן נוסף שמתו אף בני אומה אחרת.

מנהג המלכים לקחת בשבי את בני המלכים שתחתיהם, הובא כבר בנביא (לפירוש רש"י):

"וַיֵּאמֶר אַחְאָב בְּמִי וַיֵּאמֶר כֹּה אָמַר יְיָ בְּנִעְרֵי שָׂרֵי הַמְּדִינֹת וַיֵּאמֶר מִי  
 יֵאָסֵד הַמְּלַחְמָה וַיֵּאמֶר אָתָּה: וּבְרַשׁ"י בִּיאַר: בְּנִעְרֵי שְׂרֵי הַמְּדִינֹת -  
 הֵם בְּנֵי הַתְּעַרְוּבוֹת, שֶׁהָיוּ כָּל הַשְּׂרִים שֶׁל שָׂרֵי הָאוֹמוֹת נוֹתְנִים בְּנֵיהֶם

תחת ידו, ערבים שלא ימרדו בו: (מלכים א כ, יג)

במכילתא מצינו שבכורי השבי לקו משום ששמחו בשעבודם של ישראל:

עד בכור השבי - וכי שבוים מה חטאו? ללמדך שכל גזרות שהיה  
פרעה גוזר על ישראל, היו השבוין שמחין בהם, שנאמר שמח לאיד  
לא ינקה (משלי טו). וכתוב בנפול אויבך אל תשמח (שם כד)<sup>19</sup>.



**וַיִּקְרָא לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן • כִּיצַד קָרָא פְרַעֲה לְמֹשֶׁה וְאַהֲרֹן?**

(שמות יב, לא) וַיִּקְרָא לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן לֵילָה וַיֹּאמֶר קוּמוּ צֵאוּ  
מִתּוֹךְ עַמִּי גַם אַתֶּם גַּם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּלְכוּ עִבְדוּ אֶת יְיָ כְּדַבַּרְכֶּם:

הכיצד קרא פרעה למשה? והאם משה בא אל פרעה, הלא אסור היה לו לראות  
פניו? ואף לא יכול היה לשלוח ע"י שליח, כי בני נצטוו לא לצאת מפתח ביתם  
עד בוקר?

רש"י פירש בפסוק זה את האגדה הידועה: "מגיד שהיה מחזר על פתחי העיר וצועק היכן  
משה שרוי, היכן אהרן שרוי". כלומר שפרעה חיזר אחרי משה ואהרן.

בת"י מבואר לכאורה דרך אחרת:

וּתְחוּם אֶרְעָא דְּמִצְרַיִם מְהֵלָךְ אֲדַבַּע מֵאָה פְּדָסֵי הוֹת, וְאַרְעָא  
דְּגוֹשָׁן דְּתַמָּן מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמִצְיַעוֹת אֶרְעָא דְּמִצְרַיִם הוֹת,  
וּפְלִטְדִין דְּבֵית מְלֻכּוֹתָא דְּפְדָעָה בְּרִישׁ אֶרְעָא דְּמִצְרַיִם הוֹת, וְכַד  
קָרָא לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן בְּלִילִיא דְּפִסְחָא, אֲשֶׁתַּמַּע קְלִיָּה עַד אֶרְעָא

19. עיי"ש במכילתא שמיישבת את כפילות הפסוקים - בכור השפחה ובכור השבי. ועיין בפירוש המלבי"ם על המכילתא.

דַּגְשׁוֹן, מִתְחַנֵּן הַזֶּה פְּרַעַה בְּקֶלַע עֲצִיב וְכֵן אָמַר: קוֹמוּ פּוֹקוּ מִגּוֹ עַמִּי  
אוֹף אֶתֶּן אוֹף בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְזִילוּ פְּלָחוּ קָדָם יְיָ הֵיכְמָא דְאַמְדָּתוֹן:

[וגבול ארץ מצרים מהלך ארבע מאות פרסה היה<sup>20</sup>, וארץ גשן אשר שם  
משה, ובני ישראל, באמצע ארץ מצרים היה. וארמון בית המלכות של  
פרעה בתחילת ארץ מצרים היה, וכאשר קרא למשה ולאהרן בליל פסח,  
נשמע קולו עד ארץ גשן. מתחנן היה פרעה בקול עצוב וכך אמר: קומו  
צאו מתוך עמי גם אתם גם בני ישראל ולכו עבדו לפני ה' היכן שאמרתם].

ת"י מבאר שמשה רבנו אכן לא יצא מביתו, ואף פרעה לא יצא מביתו לחפשו בשלב זה, אלא  
שנעשה נס לפרעה וצעקתו נשמעה למרחקים עד משה רבנו שהיה בארץ גושן<sup>21</sup>. פירוש זה  
הוא לכאורה דלא כרש"י אולם יתכן שת"י אינו חולק על אגדה זו וכמו שכתב בפסוק הבא (ג)  
שמשה סירב להיענות לקריאתו של פרעה שנשמעה ממרחקים, ולא יצאו בני מצרים עד  
שפרעה וכל ועבדיו יצאו לדחוק בבני ישראל לצאת.

עיקרו של תיאור זה נמצא בירושלמי:

*קומו צאו מתוך עמי - אמר ר' לוי כשם שניתן כח בקולו של משה,  
כך ניתן כח בקולו של פרעה, והיה קולו מהלך בכל ארץ מצרים מהלך  
ארבעים יום<sup>22</sup>, ומה היה אומר קומו צאו מתוך מתוך עמי... (ירושלמי  
פסחים פ"ה ה"ה)*



20. ידוע שארץ מצרים היתה מרובה באוכלוסין, ובת"י כאן מבואר ששטחה של מצרים זהה לשטחה של ארץ  
ישראל! (המקור לכך פסחים צד.) והיה מקום לומר ששטח זה הוא רק לאורכה של מצרים אך לרוחבה היתה  
גדולה יותר. ולפ"ז לא היה נשמע הקול לכל רחבה של מצרים. אכן במדרש אגדה נתפרש שארץ מצרים היתה  
ארבע מאות פרסה על ארבע מאות פרסה, שכתב כאן שקולו של פרעה נשמע בכל מצרים - שהיא ארבע מאות  
פרסה על ארבע מאות פרסה - כשטח א"י ממש... (עיין בב"מ כא. בתוס' שם)

21. בת"י נראה שהקול נשמע רק עד ארץ גושן, וארץ גושן היתה באמצע ארץ מצרים, כלומר מרחק של  
מאתים פרסאות. ודלא כהירושלמי (ועוד מדרשים) שהובא להלן שקולו נשמע בכל הארבע מאות פרסה של  
ארץ מצרים.

22. כלומר הקול היה נשמע למרחק ארבעים יום - כל מצרים, אך לצורך שמיעת משה די היה במרחק עשרים  
יום שהם מאתיים פרסאות (מהלך אדם בינוני הוא עשר פרסאות ביום כדאיתא בפסחים צג:). נראה שאין כוונת  
הירושלמי לומר שמשה היה במרחק ארבעים יום כי אין זה מסתדר בחשבון הזמנים שמשה דיבר עם פרעה  
וחזר לביתו.

**סְכַתָּה** ♦ האם זה שם מקום או שם שניתן עפ"י המאורע שבו?

(שימות יב, לו) וַיִּסְעוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל מִרְעַמְסֵס סְכַתָּה בְּשֵׁשׁ מֵאוֹת  
אֶלֶף רִגְלֵי הַגְּבָרִים לְבַד מִטָּף:

מה משמעות שם המקום 'סכת' אשר שימש להתכנסות הראשונה של בני ישראל לאחר שיצאו ממצרים? האמנם הוא שם קדום, או שניתן שם זה עתה ע"פ מהותו והמאורע שבו?

בת"י מתבאר הדבר:

וּנְטְלוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל מִן פִּילֹזְסִין לְסוּבוֹת מֵאָה וּתְלַתִּין מִיִּלִּין, תִּמְזֶן  
אִיתְחַפִּיאוּ שְׁבַעַת עֲנְנֵי יְקָדָא, אַרְבַּעָה מֵאֲרַבְעָה צִיטְרִיהוֹן, וְחַד  
מֵעִילִיָּהוֹן דְּלֹא יִיחֹזַת עֲלֵיהוֹן מִטְרָא וּבְרָדָא וְלֹא יִתְחַדְכּוֹן בְּשַׂרְבִּי  
שְׂמִישָׂא וְחַד מִלְדַּע לְהוֹן דְּלֹא יִהְנַזְקוֹן לְהוֹן כּוּבִין וְלֹא חִיּוּן וְעַקְרִבִּין,  
וְחַד מְטִייל קוּמִיָּהוֹן לְאֲשׁוּאָה עוּמְקִיא וְלִמִּימָד טוּרִיא לְאֲתַקְנָא  
לְהוֹן בֵּית מִשְׁדוּזִי, וְהִינּוֹן בְּשִׁית מֵאָה אֶלְפִין גּוּבְרִיא, וּמְטִיילִין עַל  
רִיגְלִיָּהוֹן וְלֹא רַבִּין עַל סוּסוֹן, בְּד מִטְפֵּלָא חֲמִישָׂא לְכָל גְּבָדָא:

[ויסעו בני ישראל מפילזסין לסובות מאה ושלושים מיל, שם כיסו עליהם שבעה ענני כבוד, ארבעה מארבעה רוחותיהם, ואחד מעליהם שלא ירד עליהם מטר וברד, ולא ישרפו בחום השמש. ואחד מתחתיהם שלא יזיקו להם קוצים ולא נחשים ועקרבים. ואחד הולך לפניו ליישר עמקים ולהנמיך הרים להכשיר להם מקום חניה. והם כשש מאות אלף גברים הולכים ברגליהם ולא רוכבים על סוסים, מלבד מתינוקות חמשה לכל אחד].

ת"י מצדד בדעה שסכת אינו שם מקום, אלא ניתן לו שם זה כי שם נכנסו לחסות בצילו של הקב"ה תחת ענני הכבוד. בחז"ל (מכילתא כאן) מצינו מחלוקת האם סכת הוא על שם המקום או על שם המאורע, כמו כן נחלקו בענין הסוכות אשר ישבו בהם בני ישראל במדבר - האם

נקראו ע"ש המקום או ע"ש המאורע, וכתוצאה מכך האם שמו של חג הסוכות הוא שם עצם, או שנקרא כך על שם ענני הכבוד.

וכך איתא במכילתא:

*ספֿתָה - סוכות ממש היו, דכתיב "ויעקב נסע סוכותה" (בראשית לג, יז), דברי ר' אליעזר. וחכ"א אין סוכות אלא מקום, שנאמר "ויסעו מסוכות ויחנו באיתם" (שמות יג, כ). ומה איתם מקום, אף סוכות מקום. ר' עקיבא אומר אין סוכות אלא ענני כבוד, שנאמר "וברא ה' על כל מכון הר ציון ועל מקראה ענן יומם ועשן ונגה אש להבה לילה כי על כל כבוד חופה" (ישעי' ד, ה). (מכילתא יב, לז)*

### הטעם שנתכסו בעננים

בת"י מבואר שבני ישראל נתכסו בד' עננים מארבע רוחותיהם, ולא פירש מדוע, ולכאור' הוא כדי לשמרם מהמצרים, אמנם מצינו בתרגום שה"ש (ב, ו) כשמדבר על הליכת בני ישראל במדבר מוקפים בעננים כותב שהטעם שנתכסו בעננים מארבע רוחותיהם **כדי שלא תשלוט בהם עין הרע**. עוד מבואר שם שהענן שהלך תחתיהם היה נושא אותם כאשר ישא האומן את היונק ואילו בת"י כאן מבואר, שענן זה נועד כדי שלא יזיקו להם קוצים ונחשים ועקרבים.

### מה היה מנין הילדים שיצאו ממצרים?

מת"י כאן גם מתבאר שלכל אחד היה חמשה ילדים, וכך גם כותב להלן (בשלח שמות יג, יח) עה"פ 'וחמושים עלו בני ישראל מארץ מצרים' שכל אחד עלה עם חמש ילדים עמו.

יש לעיין אם סכום זה הוא ממוצע, כלומר הסך הכללי של הילדים היה כפול חמש מהמבוגרים? או שזה הסכום המדויק לכל המשפחות כולם? עוד יל"ע אם לכל משפחה היה בסה"כ עשרה ילדים, חמשה לאב וחמשה לאם, או שהם נמנים יחדיו וצ"ע.

עוד יש לדון אם דברים אלו עולים בקנה אחד עם המדרשים הרבים שהיתה אשה יולדת ששה או יותר בכרס אחד, והיו הילדים חוזרים מהשדות, (ראה בת"י שמות טו, ב). לאן נעלמו ילדים אלו ביציאת מצרים?

בספר 'באר יוסף' **רבי יוסף מסלנט זצ"ל** (על פסוק זה) מבאר ביאור נפלא בדברי תרגום יונתן אלו.

את דבריו הוא פותח בקושיא נוספת על מה שמובא בתרגום ירושלמי (על פסוק זה) 'חמושים עלו בני ישראל מארץ מצרים' - 'חמושים במעשים טובים'. ותמה הבאר יוסף על איזה מעשים טובים מדובר הלא במקרא לא מפורש ולו ברמז זכר למעשים טובים אלו, ולהיפך נאמר 'ואת ערום ועריה' - וברש"י (שמות יב, ו) הביא את דברי רבי מתיא בן חרש שערום ועריה היינו 'שלא היו בידם מצות להתעסק בהם כדי שיגאלו', וא"כ מהם 'המעשים הטובים' שבני ישראל היו חמושים בהם.

ומבאר רבי יוסף מסלנט שהנה במכת חושך מתו ארבעה חלקים מבני ישראל, ונטמנו בג' ימי האפילה כדי שלא יראו המצרים שבני ישראל מתים. ולכאורה ילדיהם הקטנים של אותם יהודים שמתו, אלו שלא הגיעו לכלל עונש, אין שום סיבה שימותו, וא"כ בזמן מכת חושך נוצרו רבבות ואלפי יתומים מאב ואם שנותרו ללא כל מחסה. מה עלה בגורלם?

אלא שכאן התעוררה מידת החסד של זרע אברהם וכל משפחה ומשפחה מהמשפחות הנותרות אימצה את ילדיהם של ארבעה משפחות אחרות!. וכך לכל היתומים היה בית מחסה.

ונמצא שלכל משפחה היה חמש משפחות של ילדים, כי הלא מתו ארבעה חלקים מבני ישראל וא"כ משפחות החלק החמישי - הנותר, הוצרכו לגדל את ילדיהם עם עוד ארבעה משפחות של יתומים.

זהו מה שנאמר (שמות יג, יח): 'חמושים עלו בני ישראל' ומתרגם יונתן: "וְכָל חַד עִם חֲמִישָׁא טְפָלִין סְלִיקוּ בְּגֵי יִשְׂרָאֵל מֵאַרְעָא דְּמִצְרַיִם" [וכל אחד עם חמשה ילדים עלו בני ישראל מארץ מצרים] דהיינו חמשה משפחות של ילדים. משפחתו שלו ועוד ארבעה משפחות שאימץ ממשפחות היתומים שהוריהם מתו במכת חושך.

זהו 'המעשים הטובים' שבני ישראל היו חמושים בהם בשעה שיצאו ממצרים כדברי התרגום ירושלמי. וזהו (ירמיהו ב, ב): 'כה אמר ה' זכרתי לך חסד נעורייך' ומהו החסד מה שכל משפחה נרתמה לקחת על עצמה עוד ארבעה משפחות, שכמובן כל אחת מהם מנתה סכום גדול של ילדים כפי שהיה במשפחות יוצאי מצרים שנולדו ששה בכרס אחד, ואף שהיו עבדים דחוקים במצרים כל אחד לא ידע כיצד להסתדר עם ילדיו שלו, מ"מ לא נמנעו מלקחת על עצמם את משא היתומים, וזהו שנאמר במקרא: 'חסד נעורייך'.

ולפ"ז מובן שאין הכוונה שלכל משפחה היה אותו סכום של ילדים אלא לכל משפחה היה את הסכום שלה ותרגום יונתן לא מבאר מהו הסכום. וכאן מדובר על סכום המשפחות שזה היה בדיוק חמש משפחות של ילדים לכל משפחה.





## עֵרַב רַב ♦ כמה היה מספרם?

(שמות יב, לח) וְגַם עֵרַב רַב עֲלֵה אֶתֶם וְצֹאן וּבָקָר מִקְנֵה כְּבֵד  
מְאֹד:

מהו פירוש הלשון ערב רב? וכמה היה מספרם?

רש"י פירש 'תערובות אומות של גרים', ולכאורה הוא פירוש המילה 'ערב', אך מהו 'רב'? באונקלוס תירגם 'נכראין סגיאין' והיינו שה'ערב' - תערובת הנכרים הללו היו 'רב' - רבים.

בת"י מפרש באופ"א ומוסיף מה היה מנינם:

וְאוֹף נֹכְרָאִין סְגִיאִין מְנַהוּן, מְאֵתָן וְאַרְבַּעִין רַבּוּן סְלִיקוּ עִמָּהוּן,  
וְעֹאן וְתוֹרֵי וְגִיתֵי סְגִי לְחֻדָּא:

[וגם נכרים רבים מהם, מאתים וארבעים רבוא עלו עמהם, וצאן ובקר  
ומקנה רב מאוד].

ת"י מפרש 'ערב' - נכרים, ו'רב' - רבים מהם (מישראל). והיינו שמנין הנכרים העולים ממצרים  
היה רב יותר מישראל, ות"י מונה את מנינים מאתים ארבעים רבוא.

וצ"ב מהיכן ראה בפסוק שמנין הערב רב היה רב משל ישראל? ויתכן שהמקור למנין זה הוא  
ממה שנאמר: 'וחמושים' ופירש ת"י שעם ישראל היו חמישית מהערב רב, שכן ס' ריבוא הוא  
חומש מלבר של מאתים ארבעים רבוא.

במנין הערב רב שעלו ממצרים ישנם כמה דעות בחז"ל, ת"י מצדד כדעת ר"ע המובאת  
במכילתא:

וגם ערב רב - מאה ועשרים רבוא - דברי ר' ישמעאל. ר' עקיבא  
אומר מאתים וארבעים רבוא... (מכילתא יב, לח)



## וַיֹּאֲפוּ אֶת הַבֶּצֶק אֲשֶׁר הוּצִיאוּ מִמִּצְרַיִם • מצה

שנאפתה בחום הבא מפתחו של גהינם - כשרה

(שמות יב, לט) וַיֹּאֲפוּ אֶת הַבֶּצֶק אֲשֶׁר הוּצִיאוּ מִמִּצְרַיִם עֲגַת מִצּוֹת  
כִּי לֹא חֶמֶץ כִּי גִרְשׁוּ מִמִּצְרַיִם וְלֹא יָכְלוּ לְהַתְמַהֵמָה וְגַם צִדָּה לֹא  
עָשׂוּ לָהֶם:

היכן אפו בני ישראל את הבצק בשעה שיצאו ממצרים?

הרמב"ן כותב שאפו את הבצק בדרך או בחניה שחננו בסוכות לשעה קלה, אולם לא פירש להצד שאפו בדרך כיצד אפו את המצות תוך כדי הדרך. בת"י מתבאר הדבר:

וְהָיָה קִטְעוֹן מִן לִישָׂא דְאִפִּיקוּ מִמִּצְרַיִם וְסַדְרִין עַל רִישֵׁיהוֹן וּמִתְאִפִּי  
לְהוֹן מְחֻמְתָּא דְשִׁמְשָׁא, חֲרִירָן פְּטִירָן אַרוֹם לָא חֶמֶיעַ אַרוֹם  
אִיתְרִיכוּ מִמִּצְרַיִם וְלֹא יָכִילוּ לְמִישְׁהִי. וְסַפִּיקָא לְהוֹן לְמִיכַל עַד  
חֲמִיסָד יוֹמִין לְיִדְחָא דְאִיִּד, מְטוֹל דְזוֹוֹדִין לֹא עֲבָדוּ לְהוֹן:

[והיו פודסים מן הבצק שהוציאו ממצרים ומסדרים על ראשיהם ונאפה להם מחום השמש, עוגות מצות כי לא חמץ, כי גודשו ממצרים ולא יכלו להתמהמה, והספיק להם לאכול עד חמשה עשר ימים לחודש אייר, מפני שצדה לא עשו להם].

מבואר בת"י שמכיון שלא הספיקו לאפות בתנור סדרו את המצות על ראשיהם ונאפו בחום השמש. וכ"כ גם לעיל (שמות יב, לד).

בדרך אמונה (הלכות בכורים פרק ו באה"ל ד"ה ליבשה) הקשה על דברי ת"י אלו, דבמצה כזו אין יוציאים יד"ח כלל, מכיון שאפיה בחמה אינה 'דרך אפיה' והנאפה בחמה אינו נקרא לחם. וכמבואר ברמב"ם (הלכות בכורים פ"ו ה"ב) שהעושה עיסה ליבשה בחמה פטורה מן החלה.<sup>23</sup>

23. ראה בדרך אמונה שמתחילה ביאר עפ"י שיטת ר"ת, שכל שתחילתו עיסה שבלילתה עבה, אף שסופה

וביאר הדרך אמונה את דברי ת"י בדרך נפלאה, על פי המבואר בגמ' (שבת לט.) שחמי טבריא אינם נקראים חמי חמה, אלא חמי האור מכיון שהמים חולפים על פתח הגהינם. והנה יש ס"ד בגמ' (ב"ב פד.) שצבע השמש הוא לבן, ומה שהיא מאדימה בבוקר ובערב הוא מחמת גורם חיצוני, בבוקר מפני שחולפת על פתח הגהינם, ובערב מפני שחולפת על וורדי גן עדן. ואם נאמר שת"י סבור כך מיושב הקושיא, דהלא יציאת מצרים היתה בבוקר בנץ החמה, ובשעה זו השמש חמה ושורפת מחמת אש הגהינם שעברה על פתחו, וזה נקרא חום של אור ממש. והנאפה בחום זה אינו כנאפה בחמה, אלא כנאפה באש. ומש"ה המצה שנאפתה בחמה בשעה שיצאו ממצרים היה לה 'תורת לחם' ויצאו בה ידי חובה.

ונמצא לפ"ז חידוש עצום שהנאפה בחמה בתחילת היום יש בו 'תורת לחם' לענין חלה, ואע"ג שאין דרך לאפות באש שבשמש ובאש שבגהינם, מ"מ הם בכלל 'אש' שהדרך לאפות בה, וא"צ שיהיה דרך לאפות כך על כל אופן אלא על עצם הדבר.



## ליל שמורים • מאימתי ועד מתי נועד לילה זה לגאולה?

**(שימות יב, מב) ליל שמורים הוא ליו להוציאם מארץ מצרים הוא הלילה הזה ליו שמורים לכל בני ישראל לדרתם:**

**בפסוק נאמר ב' פעמים ליל שימורים א. ליל שמורים הוא ליי. ב. שמורים לכל בני ישראל. מה משמעות הלשון 'שימורים' והאם בב' המקומות אותה משמעות?**

רש"י פירש ב' משמעויות שונות ללשון 'שימורים' שבפסוק; א. ליל שימורים הוא לה' - מלשון שומר ומצפה, שהיה הקב"ה מצפה ליום זה לקיים הבטחתו להוציאם מארץ מצרים. ב. שמורים לכל בני ישראל - מלשון שמירה, שלילה זה משומר ובא מן המזיקין.

---

סופגנין - דהיינו שאפאה בחמה, חייב בחלה ויוצאין בה יד"ח מצה. ואף כאן היות וכשעשו את העיסה היה דעתם לאפותה בתנור, רק שלא הספיק בצקם להחמיץ כי גורשו ממצרים, לכן אפו בחמה, ובאופן זה יוצאין בו יד"ח מצה. אמנם דחה יישוב זה מכיוון שאינו מסתדר עם שיטת השו"ע, דהנה דעת השו"ע שגם באופן כזה אין מברכים עליו המוציא כיון שהוא תלוי בשעת אכילה ולא בשעת הלישה, ומסתבר דמצה דומה יותר להמוציא וברהמ"ז התלויים בשעת גלגול וא"כ הדרא קושיא לדוכתה.

ת"י אף הוא מפרש ב' משמעויות אך אחרות:

אַרְבַּעָה לַיְלֹוֹן פְּתִיבִין בְּסֵפֶר דְּזִכְרֵנִיָּא קְדָם רַבּוֹן עֲלֵמָא, לִילִיא  
 קְדָמָאָה בַּד אִיתְגְּלִי לְמַבְרֵי עֲלֵמָא. תַּנְיִינָא בַּד אִיתְגְּלִי עַל אַבְרָהָם.  
 תְּלִיתָאָה בַּד אִיתְגְּלִי בְּמַצְרַיִם וְהוּת יְדִיה מְקַטְלָא כָּל בּוֹכְרָא  
 דְּמַצְרַיִם וַיְמִינִיה מְשִׁיזְבָּא בְּכוּרֵיהֶן דְּיִשְׂרָאֵל. דְּבִיעָאָה בַּד אִתְגְּלִי  
 לְמַפְדּוֹק עֲמָא בֵּית יִשְׂרָאֵל מִבְּיַנֵּי עַמְמִיָּא. וְכוּלְהוֹן קְרָא לִילִי נְטִיד,  
 בְּגִין כֵּן פְּרִישׁ מֹשֶׁה וְאִמְר לִיל נְטִיד לְפִדְקִין הוּא מִן קְדָם יְיָ לְמַפְקָא  
 ית עֲמָא בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאַרְעָא דְּמַצְרַיִם, הוּא לִילִיא הַדִּין נְטִיד  
 מִמְּלֶאכָה מְחַבְּלָא לְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל דְּבְּמַצְרַיִם, וְכֵן לְמִפְדּוֹקְהוֹן  
 מַגְלוֹזֹתְהוֹן לְדְרִיהוֹן:

[ארבעה לילות כתובים בספר הזיכרונות לפני אדון עולם. לילה ראשון  
 כשנגלה לברוא העולם. שני כשנגלה אל אברהם. שלישי כשנגלה  
 במצרים היתה ידו הודגת כל בכורי מצרים, וימינו מצילה בכורות ישראל.  
 רביעי כשיתגלה לפדות את עם ישראל מבין העמים וכולם קרא ה' ליל  
 שימורים. בגלל כן פירש משה ואמר ליל שמור לגאולה הוא מלפני ה'  
 להוציא את עם ישראל מארץ מצרים. ליל שמור ממלאכי חבלה, לכל בני  
 ישראל שבמצרים, וכן (שמור) להוציאם מגלותם לדורתיהם]<sup>24</sup>.

ת"י מביא ליל שימורים הוא לה' - מלשון מוכן, שלילה זה היה שמור עוד מלפני בריאת  
 העולם ורשום בספר הזיכרונות לפני ה' כאחד מארבעה לילות מיוחדים. ואת 'שימורים  
 לבני ישראל' מפרש מצד אחד כרש"י שלילה זה שמור הוא ממלאכי חבלה, אך מוסיף ע"ד  
 השימורים הראשון בפסוק, שלילה זה אף שמור להיות הלילה שבו יגאלו במהרה בימנו אמן.

24. ראה בתרגום ירושלמי כאן הביא תיאור מהלילה הרביעי העתיד להיות בב"א: "לִילִיא רְבִיעָאָה בַּד יִשְׁלִים  
 עֲלֵמָא קִיצִיָּה לְמִיתְפָּרְקָא חֲבִלֵי רִישָׁא יִשְׁתִּיצוּן, וְגִידֵי פְרִזְלָא יִתְבְּרוּן, מֹשֶׁה יִפּוֹק מִן גֹּא מְדַבְּרָא, וּמְלָכָא מְשִׁיחָא  
 מִן גֹּא רֹמָא, דִּין יְדַבֵּר בְּרִישׁ עֲנָנָא, וְדִין יְדַבֵּר בְּרִישׁ עֲנָנָא, וּמִיִּמְרָא דִּי מְדַבֵּר בֵּין תְּרִוּיָהוֹן, וְאִינוּן מְהֻלְכִין כַּחְדָּא, הוּא  
 לִיל פְּסָחָא קְדָם יְיָ נְטִיד וּמִזְמִין לְכָל יִשְׂרָאֵל לְדְרִיהוֹן".

בחז"ל מצינו שלילה זה משומר מן המזיקים - כמובא ברש"י. וכן שלילה זה משומר לגאולה העתידה:

**רבי יהושע אומר בניסן נגאלו ובניסן עתידים ליגאל, מנלן אמר קרא  
'ליל שימורים' - ליל המשומר ובא מששת ימי בראשית.** (ר"ה יא:)

**ליל שימורים הוא לה' - בו נגאלו ובו עתידין ליגאל דברי רבי יהושע  
(מכילתא - מסכתא דפיסחא יד)**

ע"ע באוה"ח שפירט ה' ניסים שנעשו לאבותינו בלילה זה. וראה עוד גאולות וניסים רבים שאירעו בליל שימורים ונמנים כולם בפיוט 'וּבְכֵן וַיְהִי בַּחֲצֵי הַלַּיְלָה' המשורר ב'נרצה'. הפייט פותח במילים: 'אָז רֹב נְסִים הַפְּלֵאָתָּ בַּלַּיְלָה', דהיינו שהפייט הולך ומונה הניסים שנעשו לאבותינו בכל הדורות בליל שימורים. הוא לילה המשומר ובא מששת ימי בראשית לצורך גאולתם של ישראל. (וראה בהגש"פ 'פניני תרגום יונתן' שם נתבאר כל פיסקה ופיסקה על איזה ישועה אמורה).

